

*Л.І. Федулова,
д-р екон. наук, проф.*

*L.I. Fedulova,
Doctor of Econ. Sci., Prof.*

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Abstract. The close interaction and interrelation of social innovative processes and changes in the economy and policy are shown. The priority of the socially oriented development and social innovations in the modern process of socio-economic development of the society, as distinct from the traditional economic-technological approach, is substantiated.

Вирішальним фактором економічного розвитку у XXI ст. є вклад науки, інновацій та нових технологій, а стратегічною перспективою стійкого і динамічного соціально-економічного прогресу країн стає соціально орієнтований розвиток – зміни в політиці, економіці і суспільних відносинах, спрямовані на відтворення соціального і людського потенціалу та формування інтелектуального капіталу нації. В основі політики економічного розвитку більшості соціально орієнтованих країн задекларовано людські пріоритети, чинники, що формують середовище життєдіяльності, а також нові соціальні критерії оцінки розвитку національної економіки і суспільства.

Необхідність посилення соціальної орієнтації сучасних економік змушує шукати нові механізми забезпечення базової потреби – захищеності населення, які б сприяли росту конкурентоспроможності та згуртованості суспільства. Реалізація таких механізмів вимагає у свою чергу посилення стратегічної ролі держави, що визначає пріоритети і напрями розвитку, розбудову некомерційного сектора економіки, соціалізацію бізнесу. У такому контексті особлива *соціальна значимість* інноваційної діяльності полягає в тому, що інновації максимально сприяють розвитку творчості та трудового потенціалу особистості, а також й істотно розвивають соціальний потенціал. Розвиток інноваційних процесів не тільки збагачує соціальні взаємодії у сферах науки, техніки і технологій, але й поліпшує структуру соціального простору. Мова йде, перш за все, про бурхливий прояв масової культури. Проте, оскільки багато цінностей і елементів такої культури орієнтовані на задоволення не творчих, а споживчих інстинктів і мотивацій, вони далеко не завжди сприяють розвитку творчих компонентів людського і трудового потенціалу. Альтернативою культурі споживання виступає культура творчості – інноваційна культура, що, з одного боку, формується інноваційними процесами, а з іншого боку, – формує інноваційне середовище і трудовий потенціал суспільства. Тому на сучасному етапі розвитку

пострадянських країн одним із найбільш актуальних завдань є відтворення соціального, людського і трудового потенціалу та формування інноваційного середовища для успішного вирішення цього завдання. Актуальними постають питання здійснення соціальних інноваційних процесів – змін, що відбуваються в складних системах, які можуть бути викликані як зовнішніми джерелами, так і внутрішніми механізмами розвитку.

Одним з головних каталізаторів такого розвитку справедливо називають *соціальні інновації*, спрямовані на гармонійний, збалансований розвиток людини і суспільства та ефективне використання людського капіталу. Практика показує, що в тих країнах, які обрали соціально орієнтований тип розвитку, саме соціальні інновації формують інноваційне середовище, що сприяє науково-технологічним та інформаційним нововведенням, забезпечує їх прискорення, підвищення ефективності використання нових технологій, скорочення інноваційних витрат. І навпаки, там, де спостерігається протиріччя між заявленими соціальними цілями державної політики і реальними діями, виникають конфлікти, підвищується ступінь недовіри в суспільстві, загострюються соціальні проблеми. "Довіра, – означає американський соціолог і політолог Ф. Фукуяма, – це виникаючі у членів співтовариства очікування того, що інші його члени будуть поводитися більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточення, з певними загальними нормами" [1]. Довіра, впевненість у поведінці, безумовність угод та договірних зобов'язань – необхідні фактори, що забезпечують стійкість суспільної структури і розвиток соціального простору.

У сучасній літературі термін "соціальна інновація" визначається як: 1) результат творчої діяльності, що набув широкого застосування і слугує підставою для значущих соціальних змін; 2) процес перетворення нововведень у соціокультурні норми і зразки, що забезпечує їх інституціональне оформлення і закріплення у сфері духовної і матеріальної культури суспільства [2]. У більш узагальненому вигляді, соціальні інновації – це різновид інновацій за сферою застосування й етапами НТП, що спрямовані на поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти, культури [3]. На макрорівні: соціальні інновації – це, перш за все, зміни в соціальній сфері, які започатковуються на основі наукових знань, спрямовані на поліпшення якості життя населення країни та мають високу залежність від групових і особистих якостей користувачів. На мікрорівні: соціальні інновації – загальний процес планомирного поліпшення соціогуманітарної сфери підприємства, спрямований на розширення можливостей на ринку робочої сили, мобілізацію персоналу підприємства на досягнення поставлених стратегічних цілей, що, у свою чергу, зміцнює довіру до соціальних зобов'язань підприємства перед співробітниками і суспільством у цілому.

Слід зазначити, що соціальні нововведення здійснюються особливо важко, оскільки складно визначити їх конкретні параметри і конкретний стан їх реалізації. У соціальних інновацій дуже тісний зв'язок із суспільством і культурою. Тому одне й те саме нововведення по-різному проявляє себе в різних країнах, суспільствах, організаціях. "Усвідомлення недосконалості мислення (незавершеності і безперервності процесу соціальної рефлексії) відкриває простір для нового інтелектуально-

го пошуку, а отже й для інновацій. Контингентність (можливість іншого) опису соціальної системи – причина безперервних змін і новацій" [4]. Узагальнення теоретичних підходів економістів, соціологів, істориків і культурологів показує, що всі соціальні інновації мають загальні істотні характеристики, незалежно від того, в якій країні вони відбуваються і на якому історичному етапі розвитку суспільства кожна країна знаходиться. Зокрема, такими характеристиками соціальних інновацій на ранній стадії реалізації є: ризик та високий ступінь невизначеності; гнучкість форм управління; руйнування сталих суспільних та індивідуальних стереотипів; загострення протиріч і соціальних проблем; жорсткість форм конфліктної взаємодії й ескалація конфліктів; поява нових норм, культурних зразків і нового правового простору; складнопрогнозовані побічні продукти, ефекти, властивості соціокультурної і організаційної системи; перехід на новий рівень управління і розвитку [5].

Історична ретроспектива показує, що потреба в соціальних інноваціях виникла наприкінці XIX – початку XX ст. у зв'язку з необхідністю усвідомлення методології впровадження нових форм мотивації і стимулювання трудової діяльності, подолання психологічного опору людей нововведенням в межах упровадження відповідних моделей менеджменту. Соціологи в другій половині XX ст. стали розглядати інновації як стадію загального процесу соціальної зміни, виділивши в них чотири основних елементи: "нововведення", "новатори", "агенти дифузії", "оцінювачі". Зокрема, зазначалося, що критичну, переломну фазу процесу становить зміна поведінки "оцінювачів" відповідно до тих або інших інновацій [6]. Соціальні інновації являють собою явища в соціальній сфері суспільства, які виникли природним чином або введені з ініціативи суб'єктів управління – держави, церкви й інших соціальних інститутів. Формалізація соціальних інновацій у вигляді регламентуючих документів звичайно завершує процес їх інтеграції в соціальну структуру. Як правило, формальні процедури передують початку реальних інноваційних процесів.

У XXI ст. в умовах поширення глобалізаційних процесів інноваційний розвиток усе частіше пов'язується з креативністю – здатністю суб'єкта до інноваційної діяльності, висування нових ідей, принципів, що мають корисний науково-технологічний або соціальний ефект, і механізмів їх реалізації. Креативність становить основу інноваційного потенціалу суспільства. Доречно звернути увагу, що сучасна наука розрізняє інноваційний потенціал самого нововведення, організації і соціокультурного середовища. Зокрема, багато дослідників визначають і трактують інноваційну діяльність як діяльність, спрямовану на таке перетворення всього комплексу особистісних засобів суб'єкта, що забезпечує не тільки адаптацію до мінливої соціальної реальності, але й можливість активного творчого впливу на неї. Отже, активне сприяння інноваціям, як правило, здійснюють люди, поведінка яких обумовлюється мотивами суспільно-корисної діяльності і/або особистою зацікавленістю у впровадженні інновацій. Характер особистої зацікавленості може бути різним: від чисто матеріального інтересу до прагнення щодо просування в адміністративній ієрархії. Тому держава і суспільство повинні, по-перше, мотивувати як безпосередніх учасників інноваційної діяльності, так і осіб, що активно сприяють їй; по-друге, створю-

вати умови, що забезпечують легальні способи задоволення матеріального інтересу осіб, здатних до активного сприяння нововведенням. Врахування і ефективне практичне використання даного фактора істотно впливає на формування і розвиток інноваційного середовища, що, з одного боку, сприяє відтворенню інноваційної діяльності, з іншого боку, активізує її учасників.

З цих позицій виникла навіть спеціальна соціологічна теорія – *соціологія інновацій*, що вивчає інновацію як феномен громадського життя, пов'язаний з матеріально-предметною і духовною діяльністю людей, у процесі якої вони створюють нові об'єкти культури, а також розробляють і освоюють не існуючі раніше способи виробництва різних благ. Об'єктом соціології інновацій виступає інновація як соціальний процес, а предметом – соціальні механізми, що регулюють процеси зародження, розробки, впровадження, адаптації й інтеграції інновацій у різних сферах життя суспільства. Концептуально соціологія інновацій виходить із уявлення про інновації як закономірний прояв функціонування механізму суспільної координації в умовах повноцінної дії основних соціально-економічних законів: поділу праці, зміни праці і конкуренції в їх органічній взаємодії. У зв'язку з тим, що інновація виступає способом розвитку індивідів, колективів, соціальних спільнот і, нарешті, суспільства в цілому, специфіка підходу соціології інновацій полягає в розгляді інновації як способу існування соціальних систем.

Російський дослідник К. Дроганова [7] констатує, що соціальні інновації в економіці виступають джерелом і напрямом гуманізації економічного зростання і характеризуються як створювані, освоювані нові або удосконалені методи, способи, знання і технології в сфері соціальних послуг, що мають результатом їх впровадження і наступного практичного застосування позитивний ефект для стабільного і стійкого відтворення життєвих сил усієї нації, окремих соціальних спільнот і конкретних людей. За аналогією з класифікацією інновацій у цілому автор пропонує виокремити базисні соціальні інновації, що являють собою нововведення, які започатковуються на основі наукового відкриття і спрямовані на освоєння принципово нових технологій у соціальному сервісі. Такі інновації "стимулюють зміни серед ініціаторів, а згодом поширюють їх на всю решту економіки" [8]. У даному підході проявляється сутність процесних соціальних інновацій, що відбивається в їхній реалізації і впровадженні. Перехід до процесних соціальних інновацій не означає полишення поза увагою ні перспективних інновацій, ні інновацій з недоліками і негативними результатами, тому що дані нововведення реалізуються у сфері, що забезпечує якість життя людини, тобто в ланцюжку соціальних інновацій відбувається повернення до базисних інновацій, де й усуваються негативні елементи або створюються нові – поліпшені. Специфіка поліпшувачих соціальних інновацій виявляється на споживачьому етапі послуг, де корисний ефект не існує окремо від процесу їх виробництва, тому що споживання і "виробництво" послуг збігаються в часі і просторі.

Глобальний погляд на інновації постійно розкривається на міжнародних форумах та відповідних зібраннях. Зокрема, на Форумі Global Innovation Outlook (GIO), що надає провідним світовим експертам майданчик для відкритих і неформальних

дискусій про найважливіші проблеми сучасності – від охорони здоров'я й навколишнього середовища до ролі уряду і моделі підприємств майбутнього, учасники не ставили перед собою завдання передбачати майбутнє, вони, скоріше, шукали оригінальні ідеї, що могли б кардинально змінити життя кожної людини, бізнес і світ у цілому. Так, головним підсумком першого форуму G10, проведеного в 2004 р., став висновок про те, що інновації – це вже не просто винаходи, націлені на якийсь конкретний результат, і не ніша для генія-одинака, що прагне здивувати світ. Інновації стають усе більш глобальними. Широке застосування мережевих технологій і відкритих стандартів знімає будь-які перешкоди – географічні й інформаційні. У контексті зазначеного, інновації не повинні залишатися на рівні технологій, товарів, бізнес-моделей або бізнес-політики. Саме "соціальні інновації" – створення нових і прикладних структур, що змінять характер діяльності, взаємини і взаємодію людей, – стануть найважливішим аспектом бізнесу XXI ст. Тобто, доля більшості перспективних технологій або бізнес-інновацій прямо залежить від появи – або хоча б розробок – супутніх соціальних інновацій на їх підтримку [9].

Особлива роль бізнесу у формуванні соціального середовища і, відповідно, впровадження результативних моделей соціальних інновацій постійно перебуває в центрі уваги науковців та громадськості. Слід зазначити, ще П. Друкер [10] заговорив увагу на "соціальному підприємстві" і вказував, що економічний успіх Японії у 80-х рр. XX ст. започатковувався саме на соціальних інноваціях та на розвитку таких інститутів, як вища та середня освіта. Наприкінці березня 2007 р. у Великій Британії, в Оксфорді, відбулася подія, що характеризується як "Давос соціальних інновацій" [11]. Це – Всесвітній форум Сколла із соціального підприємництва, на якому було близько 700 учасників із 40 країн світу. На форум зібралися представники нового покоління соціальних новаторів, соціальних трансформаторів, сучасних соціальних інвесторів і філантропів – соціальних підприємців. Д. Сколл назвав соціальне підприємництво новим обличчям філантропії: "Це – соціальні новації, що пропонують нові моделі там, де старі не працюють". (Джефрі Сколл є першим президентом компанії eBay, що впровадила систему інтернет-торгівлі й інтернет-аукціонів, якими ми нині успішно користуємося. Зробивши швидку кар'єру в бізнесі і маючи потужні фінансові ресурси, підприємець залишив компанію і заснував фонд нового зразка – Skoll Foundation, що ставить метою розвиток і підтримку соціального підприємництва в усьому світі.) [12].

У сьогоdnішньому контексті соціальне підприємництво визначається як діяльність, що складається із таких компонентів: 1) соціальна проблема, яка протягом тривалого часу існує в суспільстві через обмежений доступ визначеної цільової групи до фінансових і політичних ресурсів для її рішення; 2) розробка і впровадження механізму інноваційного вирішення (шляхом прямої дії) проблеми, що порушує стабільний, але несправедливий баланс; 3) створення нового, стійкого балансу, що вивільняє ресурси для згаданої цільової групи для підтримки нової системи, передбачає краще майбутнє не тільки для цих людей, але і для суспільства в цілому. Отже, соціальне підприємництво – це діяльність, що має три орієнтири: соціальний,

ринковий та інноваційний. З огляду на вищевикладене, слід згадати нобелівського лауреата премії миру 2006 р. Мухамеда Юнуса: його ім'я стало вже майже легендарним, а сума першого кредиту в 27 доларів, що він із власної кишені віддав жінкам далекого селища в Бангладеш більше 20 років тому, – символічна в історії мікрокредитування. Професор Юнус вважається батьком мікрокредиту, засновником Грамін Банку і сучасним соціальним підприємцем.

Одним із ключових факторів, що істотно впливають на результати і розвиток інноваційної діяльності, є *соціальна відповідальність*, яка має бути властива *всім учасникам і структурам держави, суспільства і бізнесу на всіх етапах інноваційної діяльності*. Усвідомлення перспективності і високий рівень соціальної відповідальності за розвиток інноваційної діяльності й інноваційного середовища, активно підтримуваний у суспільстві, у всіх державних і бізнес-структурах, забезпечують зростання не тільки наукового, технологічного й економічного, але, що не менш важливо, – трудового і людського потенціалу. Теорія корпоративної соціальної відповідальності вже досить добре відома українському бізнесу, і в багатьох компаніях її давно застосовують. Серед визначень заслуговує на увагу таке: корпоративна соціальна відповідальність – етична поведінка бізнесу стосовно людського співтовариства (суспільства). Усе більша кількість компаній в Україні усвідомлюють, що їхня комерційна діяльність прямо впливає на суспільство, у якому вони живуть, а майбутні успіхи в бізнесі тісно пов'язані з ключовими суспільними цінностями. Упровадження політики корпоративної соціальної відповідальності визнано фактором, що збільшує прибутковість компаній.

З'явившись у 1970-х рр. у зв'язку із зростанням побоювань з приводу забруднення навколишнього середовища, сьогодні концепція корпоративної соціальної відповідальності серйозно розширилася, а до переваг, які надає компаніям її реалізація, слід віднести зростання задоволення персоналу, скорочення плинності кадрів і збільшення цінності бренда. Компанії, що не приєдналися до цієї гри, упускають можливості в бізнесі, втрачають конкурентні переваги і відстають в управлінні, не цілком реалізують свій економічний потенціал. Сьогодні серед напрямів упровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності є:

1) загальна стурбованість станом навколишнього середовища, що відкриває перед виробником додаткові можливості – виробництво так званих "зелених" продуктів; багато компаній із галузі електроенергетики пропонують споживачам "зелений пакет", де спожита електроенергія зіставляється з поновлюваною (наприклад, компанія NPower об'єдналася з Грінпісом, щоб запропонувати споживачам електроенергію, яка виробляється вітряками;

2) маркетинг "добрих справ" – заснована на загальних інтересах комерційна діяльність, за допомогою якої бізнес і благодійні організації формують партнерства для просування продукту або послуги. Крім того, це додатковий інструмент у боротьбі із соціальними проблемами, що відповідає в той же час маркетинговим потребам компанії. Опитування, проведене більш ніж серед 6 тис. споживачів у США і Великій Британії, показало 98%-ну впізнаваність компаній, що займаються марке-

тингом "добрих справ"; 80% опитаних самі брали участь у подібних кампаніях, понад 71% споживачів прийняли рішення про покупку в магазині, більше половини захотіли спробувати нові продукти, збільшили споживання або перейшли на нові бренди; вторинна переробка, що, крім чисто етичних ініціатив, пропонує також вирішення конкретних бізнес-питань ("МакДональдс", наприклад, бере активну участь у кампанії з вторинної переробки: упаковку зі штучних матеріалів було замінено з цією метою картоном; на переробку йде ресторанне меню і використана при готуванні олія; відвідувачам дозволяється повернути іграшки із серії "Хеппі Міл", в яких уже не працюють батарейки);

3) створення структур, що відповідають етичним принципам: крім формування внутрішніх структур, відповідальних за відповідність принципам етики, деякі компанії прагнуть прищепити подібні настанови і своїм постачальникам (наприклад, Гар стежить за тим, щоб у процесі виробництва одягу не використовувалася дитяча праця; енергетична компанія "Severn Trent", вирішивши обновили уніформу співробітників, спеціально проінспектувала умови праці на фабриці та ін.) [13].

Таким чином, соціальні інновації, впроваджені в рамках стратегій КСВ, не тільки дозволяють компаніям продемонструвати свою громадянську позицію, але також стають важливим маркетинговим інструментом, що надає можливість виділитися, розвивати нові продукти і напрями, створювати емоційний зв'язок між брендом і споживачем, сприяючи тим самим зростанню лояльності до компанії.

Щодо практики України в цьому питанні, то сьогодні соціальна активність бізнесу спостерігається на всіх трьох рівнях: від взаємодії великих корпорацій з місцевою владою і населенням до системної благодійності. Однак великий український бізнес визнає, що не може бути настільки ж соціально відповідальним, як деякі західні компанії, які йшли до цього роками. "Наша виробнича база – це друге-четверте покоління машин, тоді як для постіндустріальних країн – шосте-восьме покоління. Оцінка соціальної відповідальності у таких компаній зовсім інша. Спочатку потрібно модернізуватися і переозброїтися", – вважає президент Конфедерації роботодавців України В. Пантелеєнко [14]. Відстоюючи позицію термінової розбудови потужної технологічної бази держави, поділяємо таку точку зору і констатуємо таке: відсталість технологічної структури, низький технічний рівень виробничої бази промисловості, слабке фінансування з боку держави наукових робіт та НДДКР, брак фінансових ресурсів не дають можливості економіці України розвиватися на власній науково-технологічній основі, коли наукові та дослідницько-конструкторські розробки перетворюються на базовий елемент виробництва. Відсутність зваженої інвестиційної політики, спрямованої на активне стимулювання розвитку національного промислового виробництва, призводить до негативних соціальних наслідків, а відсутність реально діючих механізмів управління інноваційним розвитком не може перетворити науково-технологічну сферу на рушійну силу зростання національної економіки та забезпечення добробуту її громадян.

Офіційна постановка мети підвищення рівня життя людей більшістю країн світу шляхом задоволення їхніх потреб на основі економічного зростання активізує проб-

лему пошуку альтернативних підходів стосовно всіх сфер економічної політики, що повинно враховуватись у методології технологічного прогнозування. Переорієнтація багатьох напрямів НТП на розв'язання екологічних, медичних та інших соціальних завдань призведе не до зниження його економічної віддачі в найрозвинених країнах, а скоріше до того, що значення цієї віддачі стане для них менш важливим, ніж розв'язання інших неекономічних проблем науково-технічними засобами. Окрім того, слід очікувати збільшення вкладу НТП в економічне зростання для країн-аутсайдерів світового технологічного розвитку. Сучасна хвиля технологічного прогресу приведе до кардинальних змін життя протягом 20–30 років. В основі прискорення технологічного прогресу в усьому світі лежить інформаційна революція, що, у свою чергу, веде до розширення масштабів технологічної революції. Від того, наскільки український великий бізнес в партнерстві з наукою та доброю волею влади зможе своєчасно усвідомити та реалізувати такі перспективи, залежить не лише економічне зростання країни, але й дійсно соціальна спрямованість задекларованих пріоритетів.

Досвід провідних країн світу показує, що соціальні інновації в ході своєї інституціоналізації, як правило, проходять три стадії – селекцію, адаптацію й інтеграцію. На першій стадії здійснюється переважно неформалізований добір серед власних соціальних нововведень і запозичених культурних зразків. Ті з них, що пройшли через "суспільний фільтр", пристосовуються на другій стадії до специфіки існуючої соціальної структури, стаючи з часом її органічними компонентами. На третьої стадії соціальні інновації перетворюються на традиційні для даного соціуму явища. Тому вкладення капіталу в технічну реконструкцію усіх видів транспорту, освоєння сучасних ефективних засобів зв'язку, системи обслуговування ринку перспективні, хоча вони зазвичай не забезпечують швидкої віддачі і вимагають чималих вкладень бюджетних коштів. У цьому контексті пріоритетом перспективної інвестиційної стратегії держави є проекти та програми, спрямовані на розвиток соціокультурної сфери, тобто охорони здоров'я, науки, освіти, культури, соціального забезпечення.

В Україні соціокультурна сфера (особливо наука і культура) зазнала найбільших втрат за роки системної кризи та й до цього часу позбавлена належної уваги державної влади. При цьому варто враховувати, що на ринкових засадах ця сфера не може розвиватися; потрібна пряма підтримка за рахунок бюджетних коштів на державному, регіональному і муніципальному рівнях. Як приклад стосовно пошуку механізмів вирішення аналогічної проблеми у наших сусідів можна відзначити роль національних проектів, реалізація яких почалася в Росії з 2006 р. Зокрема, за оцінки і підтримки державою інвестиційних проектів соціокультурного характеру орієнтація йде насамперед на проекти, що забезпечують максимальний соціальний ефект, збільшення зайнятості населення, порівняно невеликі терміни спорудження об'єктів. Окрім того, в країні існує Центр соціальних інновацій, що опікується підтримкою соціальних проектів та регіональних ініціатив, втілює в життя пілотні проекти за новими соціальними технологіями і розробляє законодавчо-нормативні документи. "Стратегія інноваційного розвитку, про яку йдеться в програмі розвитку країни до 2020 року, повинна містити в собі заходи для якісного відновлення соціальної сфери, – говорить

ініціатор створення центру, заступник голови Комітету Державної Думи з питань бюджету і податків Галина Карелова. – Соціальна сфера за останні роки зазнала дуже незначних змін і багато в чому зберегла принципи, формули і технології радянського періоду. Існує певний дисбаланс у розвитку економіки, у зміні ментальності людей і поки що повільній зміні соціальної політики". У Росії є ряд передових підприємств, які з використанням нових соціальних технологій вирішують соціальні проблеми, але це лише винятки з правил. У виступах керівництва держави звучать заклики до розвитку конкурентності у сфері соціальних послуг – щоб у громадянина в залежності від його рівня доходу була можливість вибору. Але говорити про таке рано. Відсутність розвинутої системи соціальних послуг досить сильно гальмує вирішення багатьох соціальних завдань. Крім досягнення основної мети, інновації покликані вирішити такі завдання: підвищення ефективності діяльності підприємств і організацій соціальної сфери; поліпшення якості послуг соціальної сфери за рахунок більш повної відповідності мінливим вимогам суспільства; зниження соціальної нерівноправності шляхом підвищення доступності послуг. Крім того, інновації в соціальній сфері впливають на великі групи людей і найчастіше мають некомерційний характер або мають тривалий термін віддачі [15–16].

Для вибору стратегічного курсу соціально-економічного розвитку України важливим є врахування світового досвіду методології формування національних пріоритетних напрямів науки і технологій, що, як правило, складається із трьох взаємопов'язаних процесів: формулювання головної стратегічної мети для країни, врахування загальноприйнятих світових пріоритетів та відображення національних особливостей, специфіки країни. З цих позицій встановлено, що пріоритетні науково-технічні напрями України, які були прийняті на законодавчому рівні протягом останнього десятиріччя, в цілому формально відповідали вимогам збереження довкілля, гармонійного розвитку науки, техніки, екології і економіки. Але через обмежені фінансові можливості країни спроба одночасно забезпечити всі ці напрями діяльності призвела до розпорошення інвестиційних ресурсів, і жоден із пріоритетних науково-технічних та інноваційних напрямів за цей період так і не досягнув поставлених цілей. У цьому випадку, як і в більшості інших, була проігнорована наукова думка щодо обґрунтованості курсу економічного розвитку держави в напрямі забезпечення добробуту і життєдіяльності людей на інноваційній основі.

Для України основними факторами, що викликають необхідність здійснення змін у соціальній сфері, можна назвати такі: 1) трансформаційні процеси в соціально-економічному житті і соціально-політичному устрої України, що призвели до зміни вимог до продукції всіх галузей, що задовольняють соціальні потреби населення; загострення більшості соціальних проблем, що вимагає вироблення нових підходів до їх вирішення; гостра нестача ресурсів для розвитку соціальної сфери, що призводить до необхідності пошуку нових, дешевших способів вирішення соціальних проблем; відкритість українського суспільства, що зумовило використання багатьох закордонних соціальних технологій, які є для України інноваційними; 2) посилення жорсткості вимог до якості послуг підприємств і організацій соціальної сфери; 3)

прагнення до створення відкритого інформаційного суспільства на базі використання нових інформаційних технологій. Вплив цих факторів зумовлює необхідність впровадження нових концепцій, методик і технологій надання послуг у галузях соціальної сфери. Звідси – основною метою інноваційної діяльності в соціальній сфері повинне бути вирішення соціальних проблем сучасного суспільства. А якщо пропонується нововведення дозволяє хоча б знизити гостроту соціальної проблеми, то йому повинна бути забезпечена підтримка державних органів управління.

Так, соціальні ініціативи Президента України В. Ющенка стосуються питань збільшення мінімальної заробітної плати, підтримки багатодітних сімей, посилення соціального захисту працівників бюджетної сфери, військовослужбовців, соціально незахищених верств населення, відродження сільської медицини, заохочення висококваліфікованих спеціалістів для роботи в сільській місцевості. Оголошені Президентом ініціативи не нові, проте, їх реалізація може бути важливим кроком до впровадження якісно нової соціальної реформи, подолання соціальної несправедливості в державі. Заслуговує на увагу дія Українського фонду соціальних інвестицій (УФСІ), який було створено Постановою Кабінету Міністрів України з метою підготовки і реалізації спільного проекту Уряду України та Світового банку "Фонд соціальних інвестицій". Загальний бюджет проекту становить 77 млн. дол. США, що включає позику Світового банку, внесок Уряду України та внески місцевих громад. Ці кошти спрямовуються на реформування соціальної сфери через створення ефективних моделей соціальних послуг на рівні громади та забезпечення їх адресності, поліпшення умов життя бідних громад і вразливих груп населення шляхом підвищення якості соціальних та комунальних послуг і полегшення доступу до них, розвиток потенціалу громад на місцевому рівні. Мікропроекти з покращення якості соціальних та комунальних послуг впроваджуються у 50 соціально найбільш проблемних районах України (по два в кожній з 24 областей та в АР Крим). У їх рамках відновлюється соціальна та комунальна інфраструктура районів – школи, дитячі садки, фельдшерсько-акушерські пункти, бібліотеки, медичні амбулаторії, будинки культури, клуби, водогони, очисні споруди, дороги. Зокрема, на базі Хмельницького міського комплексу соціальної реабілітації і побутового обслуговування пенсіонерів вперше в Україні створено модель соціальних послуг для людей, які перенесли інсульт та інфаркт або мають функціональні розлади. Сутність цієї соціальної інновації полягає у професійному плануванні та управлінні послугами на державному рівні. Планується також розробити Національний план заходів з реалізації Концепції реформування системи соціальних послуг в Україні. Це сприятиме постійному покращенню якості життя осіб, які потребують надання соціальних послуг [17].

Головними напрямками діяльності Українського освітнього центру реформ у соціальній сфері є такі: 1) проведення інформаційних кампаній у галузі громадського здоров'я, спрямованих на пропаганду передусім профілактичних програм, здорового способу життя, формування світогляду людини, відповідальної за своє здоров'я. Ефективному інформуванню населення щодо громадського здоров'я сприятиме

висвітлення широкого кола питань, пов'язаних з реформою державної системи охорони здоров'я, зокрема розвитку сімейної медицини, реалізації програм медичного страхування, програм контролю якості медичних послуг населенню та захисту прав пацієнтів; 2) проведення інформаційних кампаній, спрямованих на становлення гендерної рівності в усіх сферах життя українського суспільства; протидію насильству в сім'ї; боротьбу з торгівлею людьми та ін.

Однак історична ретроспектива показує, що за весь період реформування українського суспільства соціальна політика формувалася на тлі вирішення двох завдань – перебудови соціально-економічної системи й адаптації до конкурентних вимог глобальної економіки. Такий підхід, який припускав зниження ролі держави в соціально-економічній сфері та проведенні приватизації, і визначив характер соціальної політики. Її основною метою став соціальний захист, який повинен був повною мірою пом'якшити соціальні наслідки реформ. Таким чином, проблема розглядалася виключно з погляду оптимізації перерозподілу обмежених ресурсів між соціально вразливими групами. Світовий досвід показує, що успішні демократичні країни розпочинали реформування з послідовної політичної демократизації, побудови і закріплення ефективних демократичних інститутів, а потім створювали систему соціальних гарантій і посередницьких інститутів між державою і ринком, і лише після цього здійснювали непопулярні економічні перетворення. Така послідовна політична демократизація сприяла забезпеченню масової підтримки демократії в умовах важких економічних реформ, а з іншого боку – створювалася соціальна мережа страхування, яка полегшувала економічний перехід, а в кінцевому підсумку, й економічну модернізацію. В Україні цього не було зроблено. Слабка соціальна політика мало сприяла демократизації українського суспільства. Соціально-економічна криза, яка боляче вдарила по широких верствах населення, змушувала людей більше думати про своє виживання, індивідуальну адаптацію до нової ситуації, ніж про демократичні реформи. Деінституціоналізація, слабкість центральної влади, корупція державного апарату і правоохоронних органів висунули проблему відновлення елементарного порядку в країні в ранг першочергової суспільної потреби. Це пріоритетне завдання налаштовує суспільну думку на користь жорсткості влади і стиmuє тим самим авторитарні тенденції [18].

Основними напрямками інноваційної діяльності в соціальній сфері на сьогодні мають бути:

розширення кола суб'єктів соціальної діяльності, залучення в процес вирішення соціальних проблем широких прошарків населення, що призведе до збільшення соціальної активності і соціальної самодіяльності, а також до соціального самообслуговування населення;

інформатизація соціальної сфери – соціально-економічний і науково-технологічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань на основі формування і використання інформаційних ресурсів;

індивідуалізація соціальних послуг, відхід від масового виробництва; збільшення розмаїтості організаційних форм і технологій задоволення соціальних потреб.

На даний час відмітними умовами гуманізації й інноваційного розвитку соціальної сфери, а конкретніше – соціального сервісу є: 1) інноваційний розвиток матеріального сектора економіки: у промисловості розробка нового медичного обладнання для галузі охорони здоров'я, комп'ютерної техніки для сфері освіти; 2) подолання споживацьких психологічних позицій у свідомості українців і спрямованість на формування активного і здорового способу життя; 3) максимально ефективне використання фінансового забезпечення сфери соціальних послуг; 4) селективний добір інноваційних проектів за критеріями соціально-економічної ефективності. Перелічені вище характеристики повинні бути враховані в процесі реалізації соціальних реформ як соціальних інновацій.

Особливо актуальна роль соціальних інновацій у сфері охорони здоров'я, де склалася дуже несприятлива ситуація. Сьогодні набула значного поширення платна медицина, але тільки 10–20% населення може собі дозволити оплачувати медичні послуги. На сьогоднішній день смертність в Україні перевищує народжуваність, йде процес омолодження хвороб і старіння населення. У зв'язку із цим головним завданням держави є підвищення рівня і якості життя людини. От чому назріла необхідність розвитку соціально-інноваційної діяльності і створення механізмів підтримки соціальних інновацій.

Значна роль повинна відводитись і такому пріоритету, як забезпечення національної безпеки. Мова йде про проекти, які б забезпечували своєчасне технічне переоснащення Збройних сил, підтримку оборонного потенціалу країни на достатньому рівні. Це проекти, що дозволяють використовувати військово-технічний потенціал для виробництва високотехнологічної цивільної продукції або продукції подвійного призначення, забезпечити правоохоронні органи сучасною технікою, ефективними засобами боротьби зі злочинністю. Зрозуміло, що інвестиційна стратегія цього напрямку може реалізуватися тільки на основі державних замовлень.

Можливими джерелами ресурсів для реалізації соціальних інновацій, для вирішення соціально-економічних проблем охорони здоров'я і підвищення ефективності соціально-інноваційної діяльності можуть бути: 1) бюджетні кошти – перевагою такої форми є відсутність необхідності повернення, однак величина їх мінімальна, тому ці кошти йдуть в основному тільки на ті соціальні проекти, що закріплені у видатковій частині відповідного бюджету, а для нових соціальних проектів доводиться шукати альтернативні способи фінансування; 2) зовнішні і внутрішні позики суб'єкта України, державні позики шляхом випуску цінних паперів, кошти від реалізації яких підуть на фінансування соціальних інновацій; 3) непряме фінансування – створення умов для фінансування соціальних інновацій зацікавленими в їхніх результатах інвесторами на комерційних засадах.

Однак вирішення низки проблем соціального розвитку в умовах майже повної розбалансованості та неадекватності соціальних механізмів здійснення інновацій-

них процесів вимагає використання соціогуманітарного знання (як теоретичних конструкцій, так і конкретних методів дослідження різних соціальних явищ) як засобу оптимізації інноваційних процесів і активізації інноваційної діяльності на всіх рівнях. Це, у свою чергу, передбачає створення гнучкої, обґрунтованої системи наукового забезпечення нововведень, що враховує логіку і специфіку здійснення не тільки власне нововведення, але й особливості сприйняття, оцінки, взаємоадаптації елементів соціальної системи, конкретних суб'єктів до нових умов життєдіяльності, а також експертно відстежує можливі перспективи і наслідки реалізації конкретного нововведення. Зазначене вимагає впровадження *інноваційних соціальних технологій* – структурованої сукупності прийомів і методів, спрямованих на вивчення, актуалізацію й оптимізацію інноваційної діяльності, в результаті якої створюються і матеріалізуються нововведення, що викликають якісні зміни в різних сферах життєдіяльності, орієнтовані на раціональне використання матеріальних, економічних і соціальних ресурсів. При цьому процес реалізації нововведення стає більш оптимальним. В основі технології забезпечення нововведень має бути такий підхід до їх вивчення, у рамках якого можливо одночасний розгляд різних аспектів взаємодії соціального середовища і нововведення, виявлення тих сторін цієї взаємодії, що більшою мірою впливають на успішність інноваційних процесів, а також розпізнавання і передбачення можливих проблем інноваційної практики.

Результативна реалізація інноваційних соціальних технологій можлива за умови впровадження моделі *соціального партнерства* – специфічної форми суспільних відносин, що тісно взаємопов'язані з реалізацією владних функцій та здійсненням влади. Складні питання соціально-економічних і трудових відносин розв'язуються завдяки розвитку системи соціального партнерства разом із представниками профспілок, підприємців, уряду та інших владних структур. Слід зазначити, що соціальне партнерство – це не тільки засіб політичної та економічної стабілізації, але й механізм еволюційних змін у суспільстві.

Сучасна ринкова економіка припускає відмову від централізованого вирішення цілого ряду соціальних питань та перенесення їх на рівень регіонів, галузей, підприємств, головним чином, на основі переговорів між представниками роботодавців і працівників за участю представників держави як посередників і гарантів дотримання законодавства. Держава повинна сприяти прийняттю учасниками переговорів взаємоприйнятних рішень, які відповідають інтересам суспільства, і з цією метою виключати на законодавчому рівні можливість монопольного диктату представників як роботодавців, так і працівників. За наявності розвинутого законодавства, що встановлює загальні цілі, принципи та механізми узгодження інтересів, і при ефективному контролі за його дотриманням, можуть розроблятися і здійснюватися найбільш соціально прийнятні рішення щодо функціонування економічної та соціальної сфер життя суспільства. Практика показує, що досягнення відповідних успіхів при здійсненні того або іншого інноваційного процесу залежить від ступеня консервативності суспільної думки, вплив якої може помітно прискорювати, або, навпаки, сповільнювати введення конкретної інновації. У такому разі, дослідження й аналіз

динаміки суспільної думки відносно вже здійснених і потенційно можливих змін – завдання вивчення нововведень, орієнтоване на можливість здійснити більш повний аналіз протиріч і реально можливих конфліктів, пов'язаних з ним. До того ж вивчення нововведень передбачає широке використання методів соціологічного дослідження (опитування, спостереження), а також нетрадиційних способів одержання соціологічної інформації, таких як експертні оцінки, інноваційні ігри. У цілому ж система забезпечення нововведень вимагає створення гнучкої, цілісної інноваційної політики як визначеної стратегії стосовно інноваційних процесів, що повинна здійснюватися на всіх рівнях і на державному насамперед.

Таким чином, соціальні інновації як нові методи, способи досягнення соціально-го результату відповідно до цілей розвитку суспільства вимагають постійної уваги як з боку науковців, так і представників влади. Переконаливий досвід провідних країн світу показує, що їхній соціально-економічний розвиток багато в чому визначається соціальними інноваціями, що є основним інструментом підвищення якості життя населення. Саме пріоритет соціальних інновацій на відміну від традиційного економіко-технологічного підходу визначає тісну взаємодію соціальних інноваційних процесів і змін в економіці. З цих позицій економічні і науково-технологічні інновації як показники розвитку суспільства обумовлюється соціальними змінами і саме в контексті соціальних змін повинні вивчатися їхні ефекти. А завдання управління соціальними інноваціями повинне методологічно розглядатися не тільки як проблема управління новими формами соціальної поведінки. В умовах України соціальні реформи з організаційно-економічної точки зору слід розглядати як соціально-інноваційні проекти, що вимагають пошуку нових ресурсів, нових форм і норм взаємодії між різними соціальними групами, як у правовому, так і економічному, організаційному, інтелектуальному і духовному аспектах.

Якщо концепція, система цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку науково обґрунтовані і чітко визначені, то за нормальної логіки з них випливають цільові функції, соціальні й економічні переваги і завдання, змістовний аналіз і оцінка регульованих процесів, слідом за якими встановлюється суспільне розуміння результатів соціально-економічного розвитку й ефектів реалізації соціальної політики.

-
1. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, Ермак, 2004. – С. 54.
  2. Социологическая энциклопедия : в 2 т. / рук. научн. проекта Г.Ю. Семигин, гл. ред. В.Н. Иванов – М. : Мысль, 2003. – Т. 2 – С. 456.
  3. Словарь инновационных терминов [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.pfo-perm.ru/Dictionary.asp#s12>
  4. Москалев И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления / И. Москалев // Материалы Междун. форума "Проекты будущего: междисциплинарный подход" 16–19 октября 2006, г. Звенигород [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>
  5. Цой Л.Н. Управление конфликтами: поиск ресурсов [Электронный ресурс] / Л. Н. Цой. – Режим доступа : <http://www.conflictmanagement.ru/text/?text=525>

6. *Маршак А.Л.* Социология инноватики как прикладная наука: к постановке вопроса / А.Л. Маршак // Интеллектуальный ресурс как важнейший фактор управления промышленностью. – М., 1996.
7. *Дроганова Е.В.* Социальные инновации и их место в социальном развитии региона / Е.В. Дроганова // Актуальные проблемы региональной экономики и образования : материалы всероссийской научно-практической конференции. 15–17 марта 2005г. – Орел : ГТУ, 2005. – С. 81–85.
8. *Кузнецов Е.* Механизмы запуска инновационного роста в России / Е. Кузнецов // Вопросы экономики. – 2003. – № 3. – С. 18.
9. <http://www.ibm.com/ru/ondemand/innovation/gio/report.html>
10. *Drucker P. F* Innovation and Entrepreneurship Practice and Principles. – New York, 1985
11. *Скипальский А.* Давос социальных инноваций / А. Скипальский // Зеркало недели. – 2007. – № 15 (644) 21–27 апреля.
12. www.skollfoundation.org/skollcentre/skoll_forum
13. *Шапочка Е.* Стратегия социальной ответственности в маркетинге компаний / Е. Шапочка // Управление компанией. – 2005. – № 9. – С. 12–20.
14. *Простаков Г.* Вопросительная ответственность / Г. Простаков // Эксперт. – 2007. – № 15. – С. 32–36.
15. Прогнозное социальное проектирование: теоретико-методологические и методические проблемы / под ред. Дридзе Т.М. – М.: Наука, 1994.
16. *Цой Л.Н.* Практическая конфликтология /Л.Н. Цой. – Ч. I. – М., 2002.
17. http://www.usif.kiev.ua/stan/news/nov_071108.php
18. *Доронин О.Д.* Соціальна політика: екскурс в історію / Доронин О. Д. //Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 17. – С. 343–349.